

GURBANDURDI GURBANSEHEDOV'UN “ÇAKILIK” ADLI UZUN HİKÂYESİNDE MAHTUMKULU BİYOGRAFİSİ

Ahmet GÖKÇİMEN*

Özet:

18. yüzyıl Türkmen şairi Mahtumkulu hayatı ve fikirleri ile çığır açmış bir şairdir. Mahtumkulu hakkında çeşitli roman, hikâye ve şiirler yazılmıştır. Bunlardan biri de Türkmen yazar Gurbandurdi Gurbansehedor'un 1959'da kaleme aldığı “Çakılık” povesti yani uzun hikâyesidir. Bu incelemede girişte Mahtumkulu'nun hayatı hakkında kısaca bilgi verilip ardından “Çakılık” adlı eserde Mahtumkulu'nun biyografisinin nasıl işlendiği üzerinde durulmuştur. Sonuçta ise uzun hikâyenin gerçekliği ve Türkmen edebiyatına katkısı değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkmen edebiyatı, Mahtumkulu, Gurbandurdi Gurbansehedor, Çakılık, millî kimlik.

Mahtumkulu Biography in Gurbandurdi Gurbansehedor's

Long Story, “Çakılık”

Abstract:

Mahtumkulu, Turkmen poet of 18th century, is a pioneering poet with his life and his ideas. Many novels, stories and poems are written about Mahtumkulu. One of them is novella, that is long story, named “Çakılık”, written in 1959 by Gurbandurdi Gurbansehedor, Turkmen author. In this study, how Mahtumkulu's biography is dealt in Çakılık is explained by giving brief information on Mahtumkulu's life. Finally, the validity of the novella and its contribution to Turkmen literature are evaluated.

Key words: Turkmen literature, Mahtumkulu, Gurbandurdi Gurbansehedor, Çakılık, national identity.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi. gokcimen@atauni.edu.tr

Türkmenlerin "beyik akıldar", "adatin, adamkerçiligin, agzıbirliğin aydımçısı" dediği Mahtumkulu hakkında birçok eser yazılmıştır. Hikâye, roman ve tiyatro gibi türlerin yanı sıra bazı masal ve efsanelerde de Mahtumkulu'nun yaşamına, mücadelelerine ve fikirlerine yer verilmiştir. Türkmenler, Mahtumkulu'yu şair, düşünür, bağımsızlık fikrinin güçlü sesi ve Türkmen boylarının tek çatı altında toplanmasının hayalini kuran bir bilge olarak görürler. Sosyalist dönemde bazı şiirleri sansürlenmiş şairin hayatını işleyen önemli eserlerden biri de Gurbandurdı Gurbanshedov'un¹ "Çakılık"² (Davet) adlı uzun hikâyesidir. "Çakılık", 1959'da yazılır, 1961'de neşredilir. Uzun hikâyenin konusu, Mahtumkulu hakkında halk arasında anlatılan bir rivayettir. Eseri tahlile geçmeden önce kısaca Mahtumkulu'nun yaşamı üzerinde durulacaktır.

Hayatı hakkında kesin bilgiler olmayan Mahtumkulu, en kabul gören tarihî kayıtlara göre 1733'te doğmuş ve 1783'te vefat etmiştir. İlk eğitimini babası Dövletmemmet Azadi'den alır. Daha sonra Lebab'daki Gızılayak, Buhara'daki Kükeltaş medreselerinde tahsilini devam ettirir. Ardından Hive'de Şirgazi Medresesinde ders verir. Rivayetlere göre ölen ağabeyinin hanımı ile evlenen Mahtumkulu'nun iki oğlu olur fakat ikisi de küçük yaşta ölür. Türkistan'ın birçok şehrini ve ülkesini dolaşır. Arapça ve Farsça bilen şair, şark edebiyatına da oldukça aşinadır. Halk şairi olmasına rağmen klasik şiiri de iyi bilir. Mahtumkulu sosyal, dinî ve ladinî konularda şiirler yazar. Şiirde Mahtumkulu ya da nadiren Pıragı (Firaki) mahlasını kullanır. Şiirlerini sade ve anlaşılır bir dille yazar ve eserlerinde çoğunlukla Türkmenlerin birliğini, bağımsızlığını, bozulan müesseselerini; hayatı, tabiatı ve sevgiyi işler. Kendi devrinde şiirleri bir araya getirilememiştir. Derlemeler ve el yazmalarından hareketle ölümünden yıllar sonra Mahtumkulu'nun şiirleri ancak kitap hâline getirilmiştir. (Biray 1992: 8-30)

Gurbandurdı Gurbanshedov, "Çakılık" adlı eserinde Mahtumkulu'ya ait bir rivayete yer verir. Uzun hikâyenin girişinde, anlatacağı vakanın kimler tarafından günümüze getirildiğini belirtir. "Bu vakayı, büyük dedem, dedeme, dedem ise babama anlatmıştır. Babam da bana anlattı. Ben de size nakletmek istiyorum." (Gurbanshedov 1961: 3) Yazar, eserinde işleyeceği konuyu ailesinden dinler. Mahtumkulu'nun yaşamını anlatan kaynaklarda

1 Gurbandurdı Gurbanshedov: 1919'da dünyaya gelir. 1941'de Maksim Gorki Türkmen Devlet Pedagoji Enstitüsünden mezun olur. 1941-46 yılları arasında *Daşoguz* bölge gazetesinde çalışır. 1946-50 yıllarında *Yaş Kommunist* gazetesinin redaktörü olur. 1945'te SSKP üyeliğine seçilir. *Türkmenistan, Edebiyat ve Sungat* gazeteleriyle, *Magaruf Neşriyatı* bünyesinde de çalışır. Gurbanshedov sanat hayatına 1939'da şiir yazarak başlar. *Soltad Gaydıp Geldi ve Bagların Teci* ilk şiir kitaplarıdır. Birçok uzun hikâye kaleme alır. Bunlardan bazıları "Çakılık", "Kırk Tenne" ve "Mehriban Adam"dır. Yazarın *Toylı Mergen* adlı bir romanı mevcuttur. Yazar, başarılarından ötürü birçok ödüle layık görülür. 1992'de vefat eder. (*Türkmen Sovet Ensiklopediyası* 2 1979: 403)

2 "Çakılık", povest olarak kaleme alınmış bir eserdir. Povest, bir kahramana ait vakaların geniş bir biçimde ele alındığı uzun hikâye türüdür. (Şamıradov, Yazımov 1961: 71)

Gurbanshedov'un anlattığı rivayet yer almaz. Ama şairin devlet ve birlik fikirlerinden ötürü İran Şahı ile arasında böyle bir vakanın yaşanmış olması imkân dâhilindedir. “Çakılık”ta anlatıldığına göre İran Şahı, bağımsızlık ve kendi devletlerini kurma fikirlerini savunan Mahtumkulu’yu ülkesine tehdit olarak görür. Onu sarayında gözetim altında tutmak ister. Uzun hikâyeye de adını veren davet mektubunu Şah, Mahtumkulu’ya gönderir. Mahtumkulu, Şah’a karşı olduğu için davete icabet etmek istemez. Fakat Şah’ın gönderdiği adamlara şartlar müsait olmadığı için karşı koyamaz. Şah’ın elçisi Şatır Bey, Mahtumkulu ve iki arkadaşını İran’a götürür. Evinde konuk eder. Şatır Bey’in aşçısı Mahtumkulu’nun babasından çok iyilik görmüş bir kişidir. Onun yardımlarıyla Mahtumkulu, Şatır Bey’in evinden kaçır, ülkesine sağ salim olarak döner.

“Çakılık”ta Mahtumkulu’nun tüm yaşamı yer almaz. Şairin hayatından bir kesit esere taşınmıştır. Çoğunlukla gerçeklerle örtüşen bilgilerden hareketle Gurbanshedov, Mahtumkulu’nun tahminen yirmili yaşlarından sonraki hayatını almıştır. Mahtumkulu ile birlikte onun çevresinde bulunan bazı tarihî şahsiyetler de gerçeğe uygun bir biçimde hikâyenin şahıs kadrosuna katılır. Babası Dövletmemmet Azadî, kız kardeşi Zübeyde, sevdiği kız Menli, ağabeyi Muhammetsapa ve yakın dostu Çovdur Han bu tarihî şahıslara örnektir.

Hikâyenin başında Mahtumkulu’nun yaşadığı mekân tanıtılır. Bu mekân, Aşgabat’ın batısında bulunan ve Hazar Denizi’ne yakın olan Etrek’tir. Şair, Etrek’te dünyaya gelir ve Türkmenlerin Göklen-Gerkez boyuna mensuptur. “Çakılık”ta Etrek bölgesi Şah’a vergi olarak at ve arpa verir:

“-Etrek’ten bir şey gelmedi mi?

-At ve arpa.

-Arpayı boş ver attan haber ver diyerek Şah, vezirine dikkatlice baktı.”
(Gurbanshedov 1961: 6-7)

Şah’ın adı eserde açık bir biçimde verilmez. Fakat hikâyenin bir yerinde Nadir Şah’ın adı geçmektedir. Dövletmemmet Azadî, Selim Magtım ile konuşurken Nadir Şah’tan söz eder: “*Halka baskı ve zulmetmekte, bu kötü niyetli, Nadir Şah’ı da geçti. Ol, ol şimdi İran Şahı ol! Onun seyisi de kendini Nadir zannediyor, Nadir! Kambur Hanalı, Göklen’e han olduğunda her şeyi kendimize yakın bilip biraz rahatladık ama yanılmışız.*” (Gurbanshedov 1961: 60) Metinde ifade edildiğine göre Göklen Boyu’nun hanı, zulümde Nadir Şah’ı da geçmiştir. Nadir Şah, Türkmenlere büyük zulümler yapmış, Türkmen asıllı bir İran Şahı’dır. (Saray 1999: 334) Tarihî kaynaklara göre Mahtumkulu on beş yaşındayken, 1747’de Nadir Şah ölmüştür. (Çarıyev 1971: 35) Dolayısıyla hikâyede adı geçen ve Mahtumkulu’ya mektup yollayan şahın Nadir olması zordur. Çünkü mektubun muhatabı şair, on beş yaşını çoktan aşmış, şöhre-

ti birçok yerde duyulmuştur. Zaten metinde de mevcut İran Şahı'nın Nadir olduğundan kesin bir biçimde söz edilmemektedir. Sadece Göklen Hanı'nın zulmünü anlatmak için kıyas yapılmaktadır.

Şah ile veziri kendi aralarında Mahtumkulu'dan bahsederler. Vezir "Pıragı" mahlaslı Mahtumkulu'nun bir şiirini Şah'a okur. Vezirin okuduğu şiir "fettah" redifli olup Şah'ın zulmünü anlatır:

<p>"Eyran, Turan indi golun astında, Sürermikeş bu dövranı sen fettah? Küllü Türkmen oynar çölün üstünde, Dökme, bilgil, nahak ganı, sen fettah. Bu gün şa sen, erte geda bolar sen, İlden günden, dilden cıda bolar sen, Bir gün canın çıkıp, pida bolar sen, Gazanarsıñ çoh güneni, sen fettah." (Gurbanshedov 1961: 8)</p>	<p>İran, Turan şimdi elin (emrin) altında, Sürer mi ki bu devranın senin fettah? Tüm Türkmen oynar çölün üstünde, Dökme, bil, haksız kanı sen fettah. Bugün şahsın yarın geda olursun. Halktan, gönülden (yardan) ayrılırsın, Bir gün canın çıkıp, feda olursun, Kazanırsın çok günahı, sen fettah.</p>
---	---

Sekiz kıtadan oluşan, on birli hece ölçüsüyle koşma biçiminde yazılan şiirde Mahtumkulu hem Şah'a nasihat eder hem de zulmünü dile getirir. Şiirin redifini teşkil eden "fettah" sözcüğü, Türkmen araştırmacılara göre Arapça "çok açan, fetheden" anlamı dışında başka bir manayla "baskıcı, haydut, talan eden" biçiminde tanımlanmıştır. Bu şiir, eski el yazmalarında yer almaz. Türkmen araştırmacılardan bazıları Mahtumkulu'nun bu şiiri Agamuhammet Şah'a yazdığı kanısındadır. Bu araştırmacılardan biri olan S. Garriyev, "Fettah" şiiri üzerine bir makale kaleme alır ve şiirin konusunu tarihsel bakımdan inceler. (Garriyev 1978) "Eski el yazmaların hiçbirinde bulunmayan ancak Mahtumkulu'ya ait olduğu kabul edilen 'Fettah' adlı bir şiir vardır. Türkmen âlimleri, Mahtumkulu'nun bu şiiri, Agamuhammet Han'a yazdığını düşünürler. ... Şair; o zalim vasıtasıyla [fettah] Nadir Şah, Agamuhammet Şah gibi İran yağmacılarının karakterini göstermeyi amaç edinir. Buradaki fettah sözü; ezen, talan eden manalarına gelip, Türkmen halkına zulmeden feodal zorbarların karakterini anlatır." (Övezgeldiyev 1989: 170-171) Bu bilgilerden hareketle hikâyedeki Şah'ın 1748-1762 yılları arasında Türkmenlere zulmeden ve hükmeden Agamuhammet olması muhtemeldir. Hatta "Çakılık"ın yazarı Gurbanshedov da eserinde bu görüşe itibar eder.

Vezir, Şah'a Mahtumkulu'nun fikirlerini izah etmek ve kötülemek için bir şiirini daha okur. Yazar, hikâyesine şiirin sadece bir dördlüğünü montaj yapar. Sosyalist dönemde Gurbanshedov, bu şiiri eserine taşımakla bağımsızlık fikrine büyük bir atıf yapar:

<p>“Türkmenler, bağlasak bir yere bili, Gurudars, Gulzumi, derya-yı Nili, Teke, Yomut, Göklen, Yazır, Alili, Bir devlete gulluk etsek beşimiz.” (Gurbanshedov 1961: 10)</p>	<p>Türkmenler bağlasa bir yere beli, Kuruturuz Kızıl Deniz’i, Nil Nehri’ni, Teke, Yomut, Göklen, Yazır, Alili, Bir devlete hizmet etsek, beşimiz.</p>
---	---

Bu dörtlük, Mahtumkulu’nun “Döker Boldık Yaşımız” adlı beş kıtalık şiirinden alınmıştır. (Magtımğulı 1960: 242) Şairin en açık biçimde bağımsızlık, devlet ve dağınık Türkmen boylarının birliği fikrini işlediği şiiridir. Şiiri Mahtumkulu’nun kendi değil de vezirin okuması önemlidir. Çünkü şairin şöhreti o kadar yayılmıştır ki İran Sarayı’nda şiirleri bilinir ve okunur. Bu şiirler vasıtasıyla Mahtumkulu’nun görüşleri de öğrenilir. Şah, şiirdeki ana fikri kavrar ve Mahtumkulu’ndan çekinir. Onun halk nezdinde itibarını bildiği için şiirlerini ve görüşlerini göz ardı etmez. Mahtumkulu’yu kontrolünde tutmak için ülkesine davet etmeyi planlar. Mahtumkulu, Hazar civarını ve çeşitli Türkmen bölgelerini ziyarete çıkar. Bu haberi alan Şah, kararını gerçekleştirmeyi düşünür.

Yazar, Mahtumkulu’yu eserinde halkını düşünen biri olarak tanıtır. Mahtumkulu adalet, sevgi, ahlak gibi konular başta olmak üzere birçok meseleye kafa yorar. Gurbanshedov, onun düşündüğü konuları sıralamakla bir nevi şairin manzumelerinin temalarını sayar. “Şairin emeğe hususi bir değer vermesinin bir sebebi daha vardı. Şair, dünya ve onun kuruluşu, insanlar ve aralarındaki ilişkiler, adalet, sevgi, ahlak, hayat ve onun anlamı, âdet, gelenek, görenek, çeşitli uygulamalar, zenginlik, fakirlik hakkında gece gündüz düşünüyordu. Her gün bin fikir aklından geçiyordu. O, fikirlerine cevap arıyordu. Birine çare bulsa onuna bulamıyordu.” (Gurbanshedov 1961: 27) Devletmemmet Azadî, Mahtumkulu’yu ve Şah’ın davetine karşı verdiği cevabı hayal eder. Bu hayalde Mahtumkulu, Şah’a ateş püskürür. Mahtumkulu halkına bir konuşma yapar ve fikirlerini belirtir. “Siz benim sözümü dinlemek isterseniz işte benim zalim Şah’a verdiğim cevabım diye başını dik tutup keyifle şiir okumaya başladı. Böyle bir şiiri yazmak her kişinin harcı değildi. Böyle şiiri ölümden korkmayan, kahraman, öz halkını, öz toprağını canından aziz gören, gözü pek vatan şairi yazabilirdi. O şiirin her bir sözü, her bir satırı, zalim Şah’ın tepesine ateşli gürz indiriyordu. O şiirin her bir sözü, her bir satırı, halkın gücüne sınırsız kuvvet katıp çökmüş gönüllere ışık saçıyordu. O şiirin her bir sözü, her bir satırı, zalim ve adaletsizlere karşı cesurca ve mertçe savaşılmaya çağırıyordu. O şiirin adına “Fettah” dediler.” (Gurbanshedov 1961: 62) Metinde açıkça ortaya konulduğu üzere Mahtumkulu zulme ve adaletsizliğe şiddetle karşı çıkar. Yukarıda vezirin okuduğu “fettah” redifli şiir, yazarın hikâyede anlattığı duyguları ifade eder. Bu şiir, bir nevi Türkmenlerin Şah’a karşı isyanı, başkaldırısı ve mertliğinin simgesidir.

Yazar, "Çakılık"ta Mahtumkulu'nun ailesini gerçeğe uygun bir şekilde tanıtır. Özellikle babası Dövmemmet Azadî üzerinde durulur. "*Dövmemmet Molla'nın ailesinde büyükten küçüğe kitap okumayan, kitaba, ilim ve düşünceye hürmet göstermeyen adam yoktu. (...) Yaşlı şair, altı bölmeli evinin iki yerini dolduran Doğu'nun çeşitli bölgelerinden topladığı farklı farklı kitaplarına sevgiyle bakıyordu. Yaşlı şair, kendi kitaplarını da bütün İran ve Turan'da tanınan Vagzi Azat adlı vasiyetnamesini de şiirlerini de Arap ve Fars dillerine yaptığı tercümelemleri de defalarca okuyup çıktı.*" (Gurbansehedov 1961: 23) Tahminen 1700-1760 yılları arasında yaşayan Dövmemmet Azadî'nin en önemli eseri hikâyede de adı geçen *Vagzi Azat*'tır. Azadî'nin genellikle dinî konulu nasihatlerini içeren eser, Doğu halkları arasında tanınır. (Garriyev vd. 1975: 37-82) Yazar, Azadî'yi şefkatli ve oğlu için endişelenen bir baba olarak betimler. Ayrıca şair olduğu için oğlu ile karışmasını diye halk arasında Azadî için kullanılan isimleri tercih eder. Azadî'yi "Garri Şahir" (Yaşlı Şair), "Garri Molla" (Yaşlı Molla) adlarıyla tanıtır.

Halk, Mahtumkulu'nun şiirlerinin babasının yazdıklarından farklı olduğunu farkındadır. Kendinden çok halkını düşünen şairi tüm Türkmenler sever. Ona halkın şairi diye seslenirler. Bu bilgiler, tamamıyla doğrudur. Mahtumkulu Hive'den yurduna dönünce büyük bir sevinç yaşanır. "*Mahtumkulu, Hive Medresesinden döndükten sonra Dövmemmetlerin aile yaşamında ve bir süre sonraysa bütün Etrek Vadisi'ndeki Türkmenlerin hayatında yeni bir sayfa açıldı. Mahtumkulu, Hive'ye gitmeden önce de şiirleriyle Etrek, Gürgen, Bahr-ı Hazar kıyılarında tanınıyordu.*" (Gurbansehedov 1961: 23) Yukarıda da belirtildiği üzere şair, Hive Medresesinde ders okutur. "Çakılık"ta bahsi geçen Hive Medresesinin adı da verilir. "*Dövmemmet Molla'dan aldığı dersler havaya uçtuğu gibi Hive'nin Şirgazi Medresesi de Çovdur Han'a bir fayda sağlamadı.*" (Gurbansehedov 1961: 47) Mahtumkulu'nun ders verdiği medresede eğitim almaya çalışan Çovdur Han vasıtasıyla yazar, Şirgazi adını verir. Şirgazi Medresesi, Mahtumkulu'nun hayatında önemli bir yer işgal eder. Şairin olgunluk yıllarında ders verdiği medrese Şirgazi'dir.

Mahtumkulu'nun şairlik ve hocalık vasfı dışında önemli bir özelliği daha vardır. O, çok mahir bir gümüş ustasıdır. (Yagmır 1992: 81) Hikâyede bu yönü de gerçeğe uygun biçimde tanıtır. "*O, hem şair hem de Etrek, Gürgen civarındaki ustaları dize getiren muhteşem bir gümüş ustasıydı.*" (Gurbansehedov 1961: 25)

"Çakılık"ta Mahtumkulu'nun yaşamıyla ilgili önemli bir gerçek de sevdiği kız Menli'dir. Tarihî kayıtlarda şairin Menli'yi sevdiği ama onunla evlenemediği belirtilir. Çünkü bir yağma esnasında Menli kaçırlır ve bir daha geri dönemez. Akıbetinin ne olduğu da belli değildir. (Garriyev 1975: 75) Hikâyede Mahtumkulu'nun Menli'yi sevdiği belirtilir. Menli de ona âşıktır. "*O vakitler-*

de Mahtumkulu'nun medreseyi bitirmesine iki yıl vardı. Menli'yi hatırladığında o iki yıl gözünde büyüyordu. O, Menli'yi görmek, Menli ile konuşmak, eğer karşı çıkmazsa sevgisini bildirmek ve içindeki hisleri kıza söylemek istiyordu.” (Gurbanshedov 1961: 37) Mahtumkulu'nun sevgi üzerine birçok şiiri vardır ve bunlardan bazılarını Menli'ye yazmıştır. Genellikle bu şiirlerde Menli'den ayrı düşmesini dile getirir. Mesela “ayrıldım” redifli yedi kıtalık şiirinde sevdiği kızdan ayrıldığından söz eder. Şiirin altıncı dördlüğünde Menli'nin adını, aşiretinin ismini verir:

<p>“İlleri bar deñli deñli, Sovuk suvly ter ölenli, İli gölken adı Menli, Nezli dildardan ayrıldım.” (Köseyev vd. 1960: 201-202)</p>	<p>Elleri var birbirine benzer, Soğuk sulu, nemli çimenli, Eli Göklen, adı Menli, Nazlı sevgiliden ayrıldım.</p>
--	--

Mahtumkulu “Menli Yârimden” adlı şiirinde aynı konuyu işler. Bu şiirde de sevdiği kızın ismini kullanır ve açıkça ayrılıktan dert yanar:

“Felek âlem-rüsva kıldı, ayırıptır zarımdan,

Ne iş kılsam, haber bilem men ol Menli yârimden” (Biray 1992: 179)

Yazar, “Çakılık”ta Mahtumkulu'nun Menli için yazdığı üç şiire yer verir. Şiirlerden en tanınanı “neme sen” redifli koşmasıdır. Bazı araştırmacılara göre ilahi aşkı anlatan bu şiirde Mahtumkulu, Menli'nin güzelliğini çeşitli benzetmelerden yararlanarak betimler. Gurbanshedov eserine beş kıtalık şiirin ilk dördlüğünü alır:

<p>“Asla seni görmemişem, dildarım, Gumrumu sen, bilbilmi sen, neme sen? Gamgın köylüm hıyalında aldarım, Bağ içinde gül-gülmi sen, neme sen? ” (Gurbanshedov 1961: 30)</p>	<p>Asla seni görmemişim sevgilim, Kumru musun, bülbül müsün nesen sen? Gamlı gönümü hayalinle avuturum, Bağ içinde gülgül müsün nesen sen?</p>
---	--

“Çakılık”ta Mahtumkulu sevgisini Menli'ye söylemeyi başaramaz. Sadece ona olan aşkı bahsedilir. Ayrıca hikâyede Menli'nin kaçırılmasından söz edilmez. Yazar, eserine Mahtumkulu'nun yaşadığı bu acı hadiseyi taşımaz. Sadece Şah'ın daveti ve Mahtumkulu'nun gitmesiyle iki âşığın yaşadığı kısa süreli ayrılığa yer verir. Çünkü “Çakılık”, şairin tüm yaşamını konu edinmediği için Menli'den ayrılma vakasından söz edilmesine gerek kalmamıştır.

Yazar, Mahtumkulu'nun kardeşlerinden eserinde bahseder. “Çakılık”ta kardeşlerinin çok işlevleri yoktur. Eserde şairin iki erkek, bir de kız kardeşinden söz edilir. “Mahtumkulu'nun bir süre önce babalarının yanından gidip ayrı yaşayan ağabeyleri Abdullah ile Muhammetsapa da fazla servet sahibi değildi. Onlar, pınar temizleyip çiftçilikle meşguldüler.” (Gurbanshedov 1961: 26)

Hikâyede Muhammetsapa, Şah'ın yanına giden kardeşini geri getirmek için uğraşan biridir. Ama Mahtumkulu'nun dostu Çovdur Han kadar aktif değildir. "Çakılık"ta Mahtumkulu'nun kız kardeşi Zübeyde de bulunur. Zübeyde, Mahtumkulu ile sevdiği arasındaki diyalogu sağlayan kişidir ve Menli'nin en yakın dostudur. (Gurbansehedov 1961: 49) Hikâyede adı geçen kişiler gerçekte de Mahtumkulu'nun kardeşleridir. Oraz Yagmır'ın tarihî belgelere dayanarak hazırladığı şecerede Abdullah, Muhammetsapa ve Zübeyde'nin adları geçer. (Yagmır 1998: 33) Ayrıca Berdi Sarıyev'in Mahtumkulu'nun şiirleri üzerine yaptığı bir incelemede şairin kardeşleri Muhammetsapa ve Abdullah'tan söz edilir. (Sarıyev 1998: 37)

"Çakılık"ın önemli kahramanlarından biri de Mahtumkulu'nun dostu Çovdur Han'dır. Şairin, Çovdur Han'ı çok sevdiği halk arasında anlatılan rivayetlerde geçtiği gibi şiirlerinde de yer alır. Mahtumkulu, Çovdur Han'ın ölümü dolayısıyla söylediği sekiz kıtalık şiirde dostluğunu ortaya koyar:

*"Mahtumkulu uçtu ol algır kuşum,
Arka dağım, aziz sırdaş, kardaşım,
Mani saçabilmez çalaran başım,
Bürepa aldı onu duman Çovdur Han." (Biray 1992: 501)*

Hikâyede, Çovdur Han'ın medresede Mahtumkulu ile birlikte okuduğu ama başarılı olamadığı anlatılır. Ayrıca iyi bir savaşçı olduğundan söz edilir. Mahtumkulu İran'a götürülünce çok üzülür. Onu getirmek için Dövlətməmmət Azadî'nin de isteğiyle yola çıkar. Mahtumkulu için hayatını ortaya koyar. (Gurbansehedov 1961: 149) "Çakılık"ta Çovdur Han'ın hayatta olduğu vakitler işlenir. Tıpkı Menli hadisesinde olduğu gibi eser, uzun olmadığından ve şairin tüm ömrünü kapsamadığından Çovdur Han'ın ölümünden bahsedilmez.

Sonuç

Gurbandurdı Gurbansehedov'un büyük Türkmen şairi Mahtumkulu'nun yaşamının bir bölümünü konu edinen "Çakılık" adlı uzun hikâyesi, tarihsel gerçeğe uygun bir biçimde kaleme alınmıştır. Hikâyenin ana kahramanları Mahtumkulu ve ailesi başta olmak üzere tarihî şahıslardan oluşur. Bunun yanı sıra vakayı renklendirmek ve genişletmek için kurgu şahıslar da bulunur. Mahtumkulu eserde, gerçek yaşamına uygun bir biçimde tanıtılır. Eğitimi, ailesi, sevdiği, mesleği ve şairliği gibi yaşamına ilişkin bilgiler, gerçeğe örtüşür. Yazar, bunlardan başka Mahtumkulu'nun kişiliğini de oldukça açık bir biçimde resmeder. Onu mert, zulme başkaldıran, halkını düşünen ve bunun için kendi canını ortaya koyan biri olarak betimler.

1959'da yazılan "Çakılık", bu yıllarda Türkmenistan'da sanat ve edebiyatın Marksist Leninist metodu olan sosyalist gerçekçiliğin kayıtlarına bütünüyle uymamıştır. Bu metodun ideolojik ve taraflı muhtevasına bağlı kalmadan

Gurbanshedov, millî bir temayı hikâyeye taşımıştır. Aslında 1950 sonları ve 1960'lı yıllarda Türkmenistan'da sosyalist gerçekçi metot, Sovyet ideolojisinin propagandasını yapmayı sürdürmüştür. Ancak 1970'lerde metotta gevşemeler başlar. Yazar, 1959'da büyük bir cesaret gösterir ve Türkmenler arasında bağımsızlık ve devlet fikrinin yegâne sembolü olan millî bir şairin yaşamını anlatır. Hatta baskı ve zulümle Türkmenleri yöneten İran Şahlığı'nın şahsında simgesel bir biçimde Sovyet ideolojisini eleştirir. Mahtumkulu'nun gerçek yaşamında olduğu gibi hikâyede de zulmü şiddetle eleştirmesi, hak ve adaleti ön plana çıkarması çok manidardır. Yazarın da bu temayı ısrarla vurgulaması dikkati çeker. Gurbanshedov, birbirinin tekrarı olan Sovyet ideolojisini öven ve aşıl原因an eserlerin yerine, kendi halkına hitap eden bir uzun hikâyeye yazmıştır. Böylece Mahtumkulu'nun şahsında temsil edilen Türkmenlerin bağımsız devlet fikrini yeniden hatırlatmıştır. O yıllara kadar ne hikâyede ne de romanda ele alınamayan bir konuyu işleyerek halkına millî bir bilinç vermeyi düşünmüştür. Özellikle hikâyeye montaj yaptığı "Fettah" ve "Döker Boldık Yaşımız" adlı şiirlerle zulmü eleştirmiş, adaleti ve bağımsızlığı övmüştür.

Kaynakça

- BİRAY, Himmet (1992), *Mahtumkulu Divanı*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÇARIYEV, G. O. (1971), *Magtimguli Akıldar*, Aşgabat, İlim Neşiriyatı.
- GARRIYEV, Baymuhammet Atalıyevič (1975), *Magtimguli*, Aşgabat, İlim Neşiriyatı.
- GARRIYEV, S. A. vd. (1975), *Türkmen Edebiyatının Tarihi, II. Tom, I. Kitap*, Aşgabat, İlim Neşiriyatı.
- GARRIYEV, S. (1978), *Magtimguli ve Edebiyatda Realistik Tendentsya*, Aşgabat.
- GURBANSEHEDOV, Gurbandurdu (1961), *Kırk Teñge, Povestler Hem Hekayalar*, Aşgabat, Türkmen Dövlət Neşiriyatı.
- KÖSEYEV, Meti vd. (1960), *Magtimguli Saylanan Şıgırlar*, Aşgabat, TSSR İlimlar Akademiyasının Neşiriyatı.
- ÖVEZGELDİYEV, M. (1989), *Magtimguli 250 (Şahır Hakında İlmı Dokladlar, Makalalar ve Habarlar)*, Aşgabat, İlim Neşiriyatı.
- SARAY, Mehmet (1999), *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, II. Baskı*, Ankara, TTK Yayınları.
- SARIYEV, Berdi (1998), "Mahtumkulu'nun Bazı Şiirlerinin Yorumları", *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi Mahtumkulu Özel Sayısı*, Sayı 18.
- ŞAMIRADOV, Beşim-Oraz YAZIMOV (1961), *Edebiyat Terminlerinin Gısgaça Sözlüğü*, Aşgabat, Türkmen Dövlət Neşiriyatı.
- TEKİN, Talat vd. (1995), *Türkmence Türkçe Sözlük*, Ankara, Simurg Yayınları.
- Türkmen Sovet Ensiklopediyası 2*, (1979), Aşgabat, TSSR İlimlar Akademiyası Neşiriyatı.
- YAGMIR, Oraz (1992), *Magtimgulinama*, Aşgabat, Türkmenistan Medeniyet Hazinası.
- YAGMIR, Oraz (1998), "Mahtumkulu'nun Şeceresi", *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi Mahtumkulu Özel Sayısı*, Sayı 18.

